

الگوی مؤلفه‌های تربیت ارزشی - اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی

میثم غلام‌پور^{۱*}، محمد محمودی بورنگ^۲، سیده مریم حسینی لرگانی^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی تربیت ارزشی-اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی است. رویکرد پژوهش حاضر کیفی و روش آن سنتز پژوهی است. جامعه پژوهش کلیه مقالاتی هستند (۵۹ مقاله) که از سال ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۳ شمسی و ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۵ میلادی در مورد مؤلفه‌های تربیت ارزشی - اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی ارائه شده‌اند. نمونه پژوهش ۳۲ مقاله است که این تعداد بر اساس پایش موضوعی، اشباع نظری داده‌ها و به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند. داده‌های پژوهش از تحلیل کیفی مقالات مورد مطالعه، گردآوری شده‌اند. با تجزیه و تحلیل داده‌ها، ابعاد تربیت سیاسی در کتب دانشگاهی در ۵ بُعد، ۱۷ عامل و ۷۸ مقوله شامل بُعد اهداف (مشمتمل بر محورهایی چون اهداف غایی، واسطه‌ای و آموزشی)، بُعد محتوای کتب (مشمتمل بر مؤلفه‌های اصول گزینش محتوا، ویژگی‌های محتوا، سازمان‌دهی محتوا و اشاعه مناسب)، بُعد رویکردهای اشاعه (مشمتمل بر مؤلفه‌های ایجابی، اصلاحی، مستقیم و غیرمستقیم)؛ مجریان برنامه‌های درسی (مشمتمل بر محورهایی چون تخصص حرفه‌ای، مهارت حرفه‌ای، تعهد، ویژگی‌های شخصیتی) و بُعد ارزشیابی (مشمتمل بر ویژگی‌هایی چون معیارها و رویکردهای ارزشیابی) طبقه‌بندی شدند. نتایج نشان داد تربیت ارزشی - اخلاقی دانشجویان دارای ابعاد مختلفی

۱. استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. (نویسنده مسئول) رایانامه: M.gholampour@hsu.ac.ir

۲. دکتری مطالعات برنامه درسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.

۳. دانشیار، گروه نوآوری آموزشی و برنامه درسی، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، تهران، ایران.

است که تنها توجه به یک بُعد آن در کتب دانشگاهی و برنامه‌های درسی کارساز نیست. از این رو، تلفیق و در نظر گرفتن سایر ابعاد منجر به بهبود فرایند ارزشی-اخلاقی دانشجویان می‌شود.

واژگان کلیدی: تربیت ارزشی، تربیت اخلاقی، کتب دانشگاهی، برنامه درسی،

سنتز پژوهی

The Model of Value-Moral Education Components in Higher Education Textbooks and Curriculum

Meysam Gholampour^{*1}, Mohammad Mahmoudi Booreng², Seyyed Maryam Hosseini Largani³

Abstract

The aim of the present study is to investigate moral - ethical education in higher education texts and curricula. The approach of the present study is qualitative and its method is synthesis research. The research population is all articles (59 articles) that have been presented from 1394 to 1403 AH and 2014 to 2025 AD on the components of moral-ethical education in higher education texts and curricula. The research sample is 32 articles, which were selected purposefully based on thematic monitoring, theoretical saturation of data. The research data were collected from the qualitative analysis of the articles studied. By analyzing the data, the dimensions of political education in university textbooks were classified into 5 dimensions, 17 factors, and 78 categories, including the dimension of goals (including axes such as ultimate, intermediate, and educational goals), the dimension of book content (including components such as principles of content selection, content characteristics, content organization, and appropriate dissemination), the dimension of dissemination approaches (including positive, corrective, direct, and indirect components); curriculum implementers (including axes such as professional expertise, professional skill, commitment, and personality traits), and the dimension of evaluation (including characteristics such as evaluation criteria and approaches). The results showed that students' value-moral education has various dimensions, and paying attention to only one dimension in university textbooks and curricula is not effective. Therefore, integrating and considering other dimensions leads to improving the value-moral process of students.

Keywords: Value Education, Moral education, Academic books, Curriculum, Synthesis study

-
- 1.. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Literature and Human Sciences, Hakim, Sabzevari University, Sabzevar, Iran. (corresponding author: M.gholampour@Hsu.ac.ir).
  2. PhD in Curriculum Studies, University of Birjand, Birjand, Iran.
  3. Associate Professor, Department of Educational Innovation and Curriculum, Higher Education Research and Planning Institute, Tehran, Iran.

مقدمه

یکی از ابزارهای پرکاربرد در اجرای آموزش، کتاب‌های درسی و برنامه‌های درسی است. به طور کلی اهداف یادگیری شناختی، عاطفی و روانی حرکتی از طریق کتاب‌های درسی در برنامه‌های آموزشی به فراگیران داده می‌شود. کتاب‌های درسی، مواد آموزشی ضروری هستند که اطلاعات مندرج در محتوای برنامه‌های درسی را مطابق با رویکرد آموزشی اتخاذ شده سازمان‌دهی و ارائه می‌کنند و فراگیران را از طریق فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده در مورد دستاوردهای موضوع راهنمایی و آگاه می‌کنند (ایزگار^۱، ۲۰۱۹). سازمان‌دهی محتوا و سایر عناصر آموزشی در فرایند برنامه‌ریزی درسی صورت می‌گیرد و برنامه درسی جهت‌دهی اصلی آموزش را مشخص می‌کند (عدلبک کیزی^۲ و همکاران، ۲۰۲۴). برنامه‌ریزی درسی شامل سازمان‌دهی یک سلسله فعالیت‌های یاددهی و یادگیری به منظور ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده‌ها و ارزشیابی میزان تحقق این تغییرات است (فتیحی و اجارگاه، ۱۴۰۲). برنامه درسی گذشته‌ای طولانی ولی تاریخچه‌ای کوتاه دارد. هرچند مفهوم برنامه درسی به طور ضمنی در فعالیت‌های تربیتی از دوران باستان وجود داشته باشد ولی برنامه درسی به عنوان یک حوزه تخصصی مربوط به اوایل قرن بیستم است. از طرف دیگر، مفهوم برنامه درسی به عنوان یک زمینه علمی منظم از اوایل قرن بیستم تاکنون دچار تغییر شده و گسترده‌تری یافته است (ملکی، ۱۳۹۵). برنامه درسی هم با نتایج یادگیری و هم با هدف‌های از پیش تعیین شده سروکار دارد، چرا که نتایج، در مقام ارزشیابی، می‌تواند دربرگیرنده مواردی به جز هدف‌ها و نتایج قصد شده باشد و افراد مختلف ممکن است به شکل‌های مختلف تحت تأثیر مجموعه تدابیر از پیش تعیین شده قرار گیرند (مهر محمدی، ۱۴۰۲). برنامه درسی که کتب درسی از مهم‌ترین عناصر آن است، قلب آموزش و موتور محرکه نظام آموزشی است (فتیحی و اجارگاه، ۱۴۰۲). یکی از عناصر اصلی برنامه‌های درسی نیز محتوای آموزشی است که در قالب کتاب درسی در نظام‌های آموزشی مختلف ارائه می‌شود (شی^۳ و همکاران، ۲۰۲۳). یکی از نظام‌های آموزشی که کتاب‌های درسی در آن یکی از مهم‌ترین منابع آموزشی است، نظام آموزش عالی است. آموزش عالی به عنوان بالاترین سطح آموزشی جامعه از اهمیت درخور ملاحظه‌ای برخوردار است، زیرا نقشی اساسی در رشد و توسعه جامعه در ابعاد مختلف ارزشی، اخلاقی، فناوری، علمی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و

1. Izgar

2. Adylbek Kyzy

3. Shi

سیاسی ایفا می‌کند (ویولریا^۱ و همکاران، ۲۰۲۵). حاصل تمامی فعالیت‌ها و تلاش‌های نظام‌های آموزشی در آموزش عالی منعکس می‌شود؛ به عبارت دیگر، بازده کل نظام آموزشی در آن متجلی شده است و به تعبیری نمود می‌یابد (ابراهیم و همکاران، ۲۰۲۴). در نهایت، این دوره آموزشی در ارتقای کیفیت بخش‌های مختلف جامعه اهمیت بسزایی دارد (ابطحی و ترابیان، ۱۳۸۹)؛ در این راستا، توجه به نیازهای اجتماعی و ارزشی دانشجویان از مهم‌ترین گام‌های آموزش عالی برای رسیدن به اهداف تربیتی آن است، زیرا دانشجویان، بخش مهمی از شهروندان در زمینه فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی به شمار می‌آیند (اسمیت و اوستاینز^۲، ۲۰۱۱).

در نظام آموزش عالی کتب دانشگاهی نقش مهمی در یادگیری دانشجویان دارد، کتب دانشگاهی زمانی می‌توانند منبع آموزشی ارزشمند و آموزنده‌ای باشند که متفکرانه و با در نظر گرفتن تمامی ابعاد در حوزه‌های آموزشی نگاشته شده باشند (بیدولف^۳ و همکاران، ۲۰۱۵). کتاب دانشگاهی، یک اثر مکتوب جامع و نظام‌مند است که به منظور ارائه دانش تخصصی و عمیق در یک حوزه علمی خاص به دانشجویان در سطوح مختلف دانشگاهی (کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری) تدوین می‌شود (الن لپیونکا^۴، ۱۳۹۸). این کتاب‌ها معمولاً توسط متخصصان و اساتید مجرب در آن حوزه نوشته شده و بر پایه آخرین یافته‌ها، نظریه‌ها و روش‌های تحقیق موجود استوار هستند (گروه مؤلفان سمت، ۱۴۰۲). هدف اصلی کتاب دانشگاهی، فراهم آوردن یک منبع آموزشی معتبر و کامل برای دانشجویان است که به آن‌ها کمک می‌کند تا درک عمیقی از مباحث تخصصی حوزه خود پیدا کرده و مهارت‌های لازم برای فعالیت‌های علمی و پژوهشی را کسب کنند (الن لپیونکا، ۱۳۹۸). کتاب‌های دانشگاهی در واقع منابعی ارزشی، فرهنگی، ترویجی و به طور کل سیاسی‌اند که به تولید ارزش‌هایی مانند هویت ملی، انتقال دانش رسمی، رشد اخلاقی و فرهنگ‌سازی ارزشی می‌پردازند (پلد الحانان^۵، ۲۰۱۲، توپدر^۶، ۲۰۱۵، اپل^۷، ۲۰۱۴، فیش و بوک^۸، ۲۰۱۸). کتاب‌های درسی منبع اصلی انتقال فرهنگی و ارزشی هستند که فراگیران باید در طول دوران تحصیل خود به آن‌ها بپردازند. کتاب درسی منبع، پایه و راهنمای روشنی برای

1. Viorelia
2. Smiths & Oosthuizen
3. Biddulph
4. Ellen Lepionka
5. Peled-Elhanan
6. Topdar
7. Apple
8. Fuchs & Bock

مدرسان فراهم می‌کند. از کتاب‌های درسی نه تنها مدرسان به عنوان منبع استفاده می‌کنند، بلکه در مراکز آموزشی بسیاری از کشورها به برنامه‌ی درسی تبدیل شده‌اند که اساتید بر آن تکیه می‌کنند (لی و کاتلینگ، ۲۰۱۶). کتب و برنامه‌ی درسی و توجه به آن همواره از دل مشغولی‌های سیاست‌گذاران نظام آموزش عالی بوده است (مرادی دولیسکانی، میرشاه جعفری و نیستانی، ۱۳۹۹)؛ در این راستا، برای کمک به اهداف آموزش عالی و تقویت نظام آموزشی دانشگاه، باید برنامه‌های درسی رشته‌های مختلف نظام آموزش عالی را در اولویت بررسی و به‌روزرسانی قرار داد (محمدی، ۱۴۰۱). بدون شک انتظارات دانشجویان رو به افزایش است و دانشگاه‌ها توان پاسخ به این انتظارات را ندارند. از سویی یکی از اهداف مهم آموزش عالی در تمام کشورها، انتقال فرهنگی و ارزشی به نسل‌های آینده و تربیت دانشجویانی اخلاقی و متعهد به ارزش‌های اخلاقی - اجتماعی جوامع است (چودلی^۱، ۲۰۲۴). یکی از ابزار مهم و به‌نحوی مهم‌ترین ابزار در زمینه‌ی تربیت ارزشی و اخلاقی در نظام آموزش عالی برنامه‌های درسی و کتب آموزشی مبتنی بر آن است (ساکسنا^۲ و همکاران، ۲۰۲۴). تربیت ارزشی و اخلاقی از دیرباز به عنوان امری قابل توجه مورد عنایت دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت بوده و به منزله‌ی شاکله‌ی تربیت آدمی لحاظ شده است (غلام‌پور و همکاران، ۱۳۹۹). تعریف تربیت ارزشی و اخلاقی دشوار است، زیرا که شامل مجموعه‌ی بسیار وسیعی از اهداف، راهکارهای آموزشی و جهت‌گیری‌های فلسفی است. تربیت اخلاقی شامل رهبری فراگیر از یک حالت انحرافی به سطحی است که در آن فراگیر ارزش خود را کشف کرده و تبدیل به یک عضو کامل جامعه می‌شود. در این تربیت روی رشد استدلال عادلانه و منطقی در مورد روابط بین شخصی توجه می‌شود (الثوف، ۲۰۰۶). به‌طور خلاصه منظور از تربیت ارزشی و اخلاقی نوعی تغییر در قلمرو عقلی، عاطفی و رفتاری در جهت ارزش‌ها و اخلاقیات مثبت و مورد تأیید جوامع انسانی و ارزشی است (کنستانزاک^۳، ۲۰۱۶). هدف از تربیت ارزشی و اخلاقی که در گذشته تحت عناوینی چون تربیت شخصیت، تربیت ارزشی و آموزش شهروندی مطرح می‌شد، پرورش افرادی است که نمونه‌هایی از منش خوب را به نمایش می‌گذارند، دارای ارزش‌های اخلاقی هستند و با برجسته کردن ارزش‌های جهانی مشترک بین تمام بشریت، با احساس اخلاق رفتار می‌کنند (مولاتی و سابترا^۴، ۲۰۲۴). در این راستا، هدف آموزش ارزشی

-
1. Chowdhury
  2. Saxena
  3. Konstańczak
  4. Mulasi & Saputra

کمک به افراد برای کسب ارزش‌های اخلاقی و مدنی بسیار مهم مانند احترام، عشق، مسئولیت، فضیلت، شجاعت، اعتماد به نفس، عزم، عدالت و انضباط فردی است؛ از سوی دیگر، هدف بلندمدت آموزش ارزش‌ها و اخلاقیات، کمک به جامعه در مسائل ارزشی، اخلاقی و آکادمیک است که به تدریج مشکل‌ساز می‌شود و به قابل‌اعتمادتر کردن و زندگی‌پذیرتر کردن دنیای ما کمک می‌کند (ایزگار، ۲۰۱۹). پژوهش‌ها نشان می‌دهد نظام‌های آموزشی کشور در سطوح مختلف؛ به رغم تلاش در جهت تربیت ارزشی و اخلاقی فراگیران خود؛ در این زمینه موفق عمل نکرده و عملکردهای اخلاقی فراگیران مناسب نمی‌باشد (طالبی، ۱۳۸۰، اسماعیلی، ۱۳۷۹، بروجنی، اسدی و نصیری، ۱۳۹۵، فراستخواه، ۲۰۱۸ و غلام‌پور و همکاران، ۱۳۹۹) همچنین نواقص زیادی در برنامه‌های درسی تربیت ارزشی و اخلاقی؛ نظام آموزشی کشور گزارش شده است (خدایار، ۱۳۹۲، افکاری، ۱۳۹۳، عبدالحسینی، نادری و سیف‌نراقی، ۱۳۹۴). در زمینه آموزش عالی نیز پژوهش‌های مختلف نشان‌دهنده ضعف‌های برنامه‌های درسی و تربیتی و کتب دانشگاه‌ها در زمینه آموزش اخلاقی و ارزشی است (خدییوی، سیدکلان، حسن‌پور، احمدی و تره‌بار، ۱۳۹۷، ترک‌زاده، صادقیان، مرزوقی و جهانی، ۱۳۹۸ و غلام‌پور و همکاران، ۱۳۹۹). بررسی پیشینه پژوهشی موجود نشان‌دهنده این مهم است که هر کدام از پژوهش‌ها مؤلفه‌های خاص و پراکنده‌ای در زمینه تربیت اخلاقی و ارزشی در کتب و برنامه‌های درسی دانشگاهی بیان داشته‌اند؛ به عنوان نمونه، توجه به ارزش‌های اجتماعی و دینی در محتوای کتب دانشگاهی (کریستیانسون^۱، ۲۰۲۵)؛ توجه به تنوع فرهنگی جامعه و استفاده از نوآوری آموزشی در انتقال ارزش‌ها (هدایت و بلاکریشنا^۲، ۲۰۲۴)، توجه به قوانین، محتوای فضیلت محور و تعهدمحور (بودی-آرتی و بستوم^۳، ۲۰۲۴)؛ توجه به اعتدال دینی و عدم جزمیت (مولاسی و ساپوترا^۴، ۲۰۲۴)؛ محتوای دارای ارزش‌های شخصی و اجتماعی، یادگیری مبتنی بر خرد محلی و استفاده از راهبردهای بیرونی (سوکیتی^۵، ۲۰۲۴) می‌توان اشاره کرد. توجه به تربیت ارزشی و اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی زمینه تحول آن را فراهم می‌آورد. پژوهش‌های مختلفی به صورت پراکنده در زمینه مؤلفه‌های تربیت ارزشی و اخلاقی در برنامه‌های درسی و کتب آموزش عالی انجام گرفته است که هر یک از منظری به مؤلفه‌های تربیت ارزشی و اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی دانشگاهی پرداخته‌اند اما

1. Kristjánsson
2. Hidayat & Balakrishna
3. Budiarti & Bustomi
4. Mulasi & Saputra
5. Suciati

با توجه به بررسی‌ها انجام‌شده تاکنون در داخل و خارج کشور کمتر پژوهشی به جمع‌بندی و تلفیق این مؤلفه‌ها جهت ارائه الگویی مدون در زمینه مؤلفه‌های تربیت ارزشی و اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی پرداخته است. از این رو، پژوهش حاضر باهدف شناسایی مؤلفه‌های تربیت ارزشی و اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی انجام‌شده است. از این رو، سؤال اصلی پژوهش این است که با توجه به پیشینه پژوهشی و مبانی نظری موجود مؤلفه‌های تربیت ارزشی و اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی چیست؟

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر سنتز پژوهی^۱ است؛ که شامل ترکیب ویژگی‌ها و عوامل خاص ادبیات تحقیق می‌شود. سنتز پژوهی در برخی از موارد به عنوان فرا تحلیل کیفی شناخته شده و سعی دارد تحقیقاتی را که پوشش می‌دهد، تحلیل کرده و تناقضات موجود در آن را حل کند و ضمن یکپارچه‌سازی نتایج، موضوعات اصلی را نیز برای تحقیقات آینده مشخص کند (کوپر و هجز،^۲ ۲۰۰۹). از این رو، حوزه پژوهش شامل کلیه مقالات علمی معتبر در زمینه مؤلفه‌های تربیت ارزشی اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی است. از سویی دیگر برای فراهم آوردن اطلاعات موردنیاز، از فرم کاربرگ طراحی شده توسط محقق برای گزارش و ثبت اطلاعات پژوهش‌های اولیه استفاده گردید. برای سنتز پژوهی اسناد و مدارک علمی موجود در زمینه پژوهش از تحلیل مضامین استفاده شد. واحد تحلیل در پژوهش حاضر جملات یافته‌های پژوهش‌ها بود. داده‌های بدست آمده از این پژوهش بر اساس تحلیل مضمون در سه سطح مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در پژوهش حاضر، جهت تحلیل یافته‌ها از الگوی شش مرحله‌ای سنتز پژوهی روبرتس شامل مراحل؛ ۱) شناسایی نیاز، اجرای جست‌وجوی مقدماتی، شفاف‌سازی نیاز، ۲) اجرای پژوهش به‌منظور بازیابی مطالعات، ۳) گزینش، پالایش و سازمان‌دهی مطالعات، ۴) چارچوب ادراکی و متناسب ساختن آن با اطلاعات حاصل از تحلیل، ۵) پردازش، ترکیب و تفسیر در قالب فرآورده‌های ملموس و ۶- ارائه نتایج استفاده شد؛ همچنین برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار MAXQDa10 استفاده شد. برای اطمینان از نحوه تحلیل مضمون از چهار نفر ارزشیاب جهت مضمون‌بندی مجدد یافته‌ها استفاده شد که به‌منظور تأیید پایایی، از فرمول ضریب کاپای کوهن، استفاده شد که در این

1. The- synthesis research
2. Cooper & Hedges

پژوهش میزان توافق بین ارزشیابان عدد ۸۰ بدست آمد که نشان‌دهنده ۸۰ درصد توافق بین ارزشیابان در مضمون‌بندی‌ها بود.

$$C.R = \frac{65+57+61+68}{4 \times 78} \times 100 = 80/04$$

$$C.R = \frac{\text{تعداد مقوله مورد‌های توافق}}{\text{تعداد کل مقوله‌ها}} \times 100$$

یافته‌ها

در این بخش با توجه به الگوی شش مرحله روبرتس به تحلیل هریک از مراحل شناسایی نیاز، اجرای جست‌وجوی مقدماتی، شفاف‌سازی نیاز پرداخته می‌شود: تربیت ارزشی اخلاقی در نظام‌های آموزش عالی به عنوان یکی از اهداف اصلی در نظر گرفته می‌شود. پژوهش‌ها نشان می‌دهد نظام‌های آموزشی کشور در سطوح مختلف؛ به رغم تلاش در جهت تربیت ارزشی و اخلاقی فراگیران خود؛ در این زمینه موفق عمل نکرده و عملکردهای اخلاقی فراگیران مناسب نمی‌باشد (طالبی، ۱۳۸۰، اسماعیلی، ۱۳۷۹، بروجنی، اسدی و نصیری، ۱۳۹۵، فراستخواه، ۲۰۱۸ و غلام‌پور و همکاران، ۱۳۹۹) همچنین نواقص زیادی در برنامه‌های درسی تربیت ارزشی و اخلاقی؛ نظام آموزشی کشور گزارش شده است (خدایار، ۱۳۹۲، افکاری، ۱۳۹۳، عبدالحسینی، نادری و سیف‌نراقی، ۱۳۹۴). در زمینه آموزش عالی نیز پژوهش‌های مختلف نشان‌دهنده ضعف‌های برنامه‌های درسی و تربیتی و کتب دانشگاه‌ها است (خدییوی، سیدکلان، حسن‌پور، احمدی و تره‌بار، ۱۳۹۷، ترک‌زاده، صادقیان، مرزوقی و جهانی، ۱۳۹۸ و غلام‌پور و همکاران، ۱۳۹۹). از این رو، شناخت مؤلفه‌های تربیت ارزشی و اخلاقی در کتب دانشگاهی گامی ضروری در رفع چالش‌های موجود در این زمینه است.

اجرای پژوهش به منظور بازیابی مطالعات

این مرحله به جست‌وجوی منابع مربوط با نیاز اصلی پژوهش اختصاص دارد (پراشر^۱، ۲۰۱۵) از این رو، ابتدا کلیه مقالات علمی معتبر از طریق جست‌وجوی کلیدواژه‌هایی از قبیل؛ تربیت ارزشی در دانشگاه، تربیت اخلاقی در دانشگاه، آموزش عالی و تربیت ارزشی - اخلاقی، عوامل تأثیرگذار بر تربیت ارزشی - اخلاقی در دانشگاه؛ از طریق پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی از جمله؛ Sid، Normagas، Magiram، پرتال جامع علوم انسانی، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران^۲ و جویشگر فارسی علم نت و

1. Prashar
2. IRANDOC

همچنین پایگاه‌های اطلاعاتی در خارج از جمله؛ Scientific, Sage, Emerald, Scopus, Worldscientific, Springerlink, ProQuest, Science Direct, Information Database, Taylor & Francis, Google Scholar و Eric, Wiley شناسایی شدند و با توجه به هدف تحقیق منابع مرتبط حفظ و منابع غیر مرتبط حذف شد. به منظور بالابردن کیفیت کار، جست‌وجوی مقالات توسط دو نفر که آشنایی کامل به روش‌های جست‌وجو و منابع اطلاعاتی داشتند به صورت جداگانه انجام شد. همچنین این پژوهش با تکیه بر منابع داخلی و خارجی و بر پایه مقالات علمی پژوهشی منتشر شده تدوین شد و انتخاب این دسته از منابع از این رو، بوده که مقالات علمی پژوهشی فرایند بررسی تخصصی را زیر نظر داوران متخصص طی می‌کنند و این حاکی از اعتبار نتایج آن‌ها است.

گزینش، پالایش و سازمان‌دهی مطالعات

این مرحله به داوری درباره تعیین مطالعات مرتبط با نیازهای دانشی اختصاص دارد. داوری که نیازمند تدوین ملاک‌هایی برای گزینش و دسته‌بندی مطالعات است (موفت^۱، ۲۰۱۵). معیارهای ورود^۲ به این پژوهش شامل موارد ذیل است:

۱. مقالات انتشار یافته در زمینه تربیت ارزشی-اخلاقی در برنامه‌های درسی و کتب دانشگاه در عنوان پژوهش
۲. تحقیقاتی که فرایند بررسی تخصصی را زیر نظر داوران متخصص طی می‌کنند و به صورت مقاله پژوهشی کامل از طریق برخط و یا به طور کامل چاپ شده، باشند.
۳. پژوهش‌هایی که در بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۴ هجری شمسی و ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۵ میلادی انجام شده باشند.

با توجه به جستجوهای انجام شده ۵۹ مطالعه در راستای ملاک‌های ورود این پژوهش یافت شد که تعدادی از این مطالعات برای ورود به تحلیل نهایی مناسب نبودند و بر اساس ملاک‌های خروج از فرایند تحلیل این پژوهش خارج شدند؛ ملاک‌های خروج این مطالعه شامل موارد زیر است: پژوهش‌هایی که اطلاعات کافی در زمینه اهداف این تحقیق در یافته‌های خود گزارش نداده بودند؛ به عبارتی در عنوان به تربیت ارزشی - اخلاقی در برنامه‌های درسی و کتب دانشگاهی اشاره شده باشد اما در چکیده

1. Moffett
2. Inclusion Criterion

و یافته‌ها این مهم به صورت تخصصی مورد توجه قرار نگرفته باشد. بر این اساس، روند بررسی پژوهش‌ها به ترتیب به این شرح است؛ کل مطالعات مرتبط با کلیدواژه‌ها ۵۹ مورد، حذف تحقیقات، دارای یافته‌های نامرتب در زمینه مؤلفه‌های تربیت اخلاقی و ارزشی در برنامه‌های درسی و کتب دانشگاهی بعد از مطالعه دقیق متن مقاله و یافته‌های آن ۲۷ مورد، کل تحقیقات نهایی ۳۲ مورد، بنابراین در این پژوهش ۲۸ مورد از مطالعات خارجی و ۴ مورد از مطالعات داخلی انتخاب شدند.

تعیین چارچوب ادراکی و متناسب ساختن آن با اطلاعات حاصل از تحلیل

این مرحله، چارچوبی پیونددهنده است که اطلاعات به دست آمده در پیرامون آن ترکیب می‌شود (موفت، ۲۰۱۵) از این رو، چارچوب ادراکی شکل گرفته در این پژوهش حول سه مفهوم اصلی است.

تربیت ارزشی - اخلاقی: تربیت ارزشی و اخلاقی نوعی تغییر در قلمرو عقلی، عاطفی و رفتاری در جهت ارزش‌ها و اخلاقیات مثبت و مورد تأیید جوامع انسانی و ارزشی است (کنستانزاک، ۲۰۱۶).

کتب دانشگاهی: کتاب درسی به عنوان سندی تلقی می‌شود مبتنی بر چارچوب انتظارات حوزه یادگیری و ابعاد مورد نیاز فرایند یادگیری که در مراکز آموزشی رسمی و عمومی مورد استفاده قرار می‌گیرد (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۵).

برنامه درسی: برنامه درسی به مجموعه محتوای رسمی، غیررسمی، روش و آموزش‌های آشکار و پنهانی اطلاق می‌شود که به وسیله آن‌ها فراگیران تحت هدایت مدرسه دانش لازم را به دست می‌آورند (ملکی، ۱۳۹۵).

پردازش، ترکیب و تفسیر در قالب فرآورده‌های ملموس

با توجه به یافته‌های حاصل از تحقیقات مرتبط باهدف پژوهش، ابتدا کلیه مؤلفه‌ها از طریق فرایند تحلیل مضامین پایه استخراج می‌شوند؛ از این رو، با توجه به فرایند، مضامین حاصل از مرحله اول، در این بخش ابتدا در جدول ۱ اقدام به شناسایی مؤلفه‌های تربیت ارزشی - اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی با توجه به کد هر مقاله می‌شود.

جدول ۱ مؤلفه‌های تربیت ارزشی-اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی

ردیف	محقق/محققین	سال	مؤلفه تربیت ارزشی - اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی
۱	کیانی سلمی و همکاران	۱۴۰۳	توجه به ایدئولوژی برنامه‌های درسی، حیات طیب
۲	غلامزاده و همکاران	۱۴۰۱	نیازهای فردی و اجتماعی، محتوای سودمند، محتوای دارای اعتبار، توجه به اصول سازمان‌دهی محتوا (توالی، مداومت و وحدت)، توجه به سازمان‌دهی تلفیقی و مجزا، ارزش‌های اقتصادی و اجتماعی، فطرت‌گرایی، رشد اجتماعی و فردی
۳	غلام‌پور و همکاران	۱۳۹۹	رشد فرهنگی اجتماعی (مسئولیت‌پذیری فرهنگی و اجتماعی) و شخصیتی (دین‌مداری، ولایت‌مداری، ویژگی شخصیتی، ملی‌گرایی، سبک زندگی و مهارت‌های ادراکی)
۴	عباسی و همکاران	۱۳۹۸	مدیریت صحیح فرایند آموزش، بینش نسبت به خدا، میل به فضائل، سازگاری، آزمون‌پذیری، صبر، یقین، سعه‌صدر، بینش نسبت به خود، محتوا شناسی تربیت اخلاقی، آگاهی و بصیرت، آزاد منش، موانع عملیاتی تحقیر و حقارت‌متریان، زیاده‌خواهی، جزع
۵	Kristjánsson	۲۰۲۵	توجه به فلسفه اجتماعی، توجه به ارزش‌های اجتماعی، رویکرد شفاف‌سازی ارزش‌ها، توجه به ارزش‌های دینی در کتب، توجه به شخصیت‌های دینی در کتب و محتوا
۶	Chowdhury	۲۰۲۴	ترویج ویژگی‌های صحیح اخلاقی و ارزشی، تفکر انتقادی، احترام به تنوع ارزشی، رهبری و مسئولیت‌پذیری، مبتنی بر قوانین اجتماعی و دولتی، اهداف (تربیت شهروند اجتماعی، جهان‌وطنی، رشد فردی، حفظ ارزش‌های معنوی، فرهنگی، اجتماعی، ارزش‌های جهانی)، استفاده از روش بحث گروهی، استفاده از رویکردهای آموزش شخصی و مستقیم، یادگیری پروژه‌ای، یادگیری گروهی، محتوای کتب (آموزش محبت، کل‌نگری محتوا)، آموزش مبتنی بر رسانه‌های نوین، افزایش سواد رسانه‌ای، اعتبار علمی محتوا
۷	Hidayat & Balakrishna	۲۰۲۴	توجه به تنوع فرهنگی در جامعه، کاربرد بودن محتوا در زندگی، احترام به ارزش‌ها، استفاده از نوآوری آموزشی، رویکرد پروژه‌ای
۸	Budiarti & Bustomi	۲۰۲۴	توجه به قوانین اجتماعی، محتوای فضیلت‌محور، تعهدمحور، دادن الگوی رفتاری

ردیف	محقق /محققین	سال	مؤلفه تربیت ارزشی - اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی
۹	Lubis & Ariansyah	۲۰۲۴	توجه به زمینه‌های فرهنگی، توجه به سواد دیجیتال، رویکردهای مشارکتی، استفاده از هوش مصنوعی برای ادغام الگوریتم‌های آموزشی برای شخصی‌سازی یادگیری، استفاده از شبیه‌سازی باهوش مصنوعی، پویایی محتوا باهوش مصنوعی
۱۰	Mulasi & Saputra	۲۰۲۴	توجه به اعتدال دینی، توجه به رویکردهای آموزش متنوع و عدم جزمیت در آموزش
۱۱	Usman et AL	۲۰۲۴	توجه به آموزش اساتید، نقش الگویی اساتید، توجه به ارزش‌های مذهبی و اجتماعی و توجه به رویکردهای علمی و تجربی
۱۲	Saxena et Al	۲۰۲۴	آموزش اساتید، محتوا برنامه‌های درسی مبتنی بر ارزش‌ها و توجه به ارزش‌های اجتماعی
۱۳	Espinosa & González	۲۰۲۴	نقش قوانین دانشگاه، توجه به انواع ارزش‌ها (ارزش‌های ارتباطی، ارزش‌های عملکردی، ارزش‌های فکری و ارزش‌های کلامی)
۱۴	Suciati et Al	۲۰۲۳	محتوای دارای ارزش‌های شخصی و اجتماعی، یادگیری مبتنی بر خرد محلی و همچنین استفاده از مدل‌ها، روش‌ها و رسانه‌های یادگیری مبتنی بر شخصیت و راهبردهای بیرونی
۱۵	Wong	۲۰۲۳	توجه به ادغام ارزش‌ها در محتوا
۱۶	Liu et Al	۲۰۲۲	ارزشیابی پویا، ارزشیابی استاندارد، عینیت
۱۷	Eryong, X. & Li	۲۰۲۱	ساختن یک سیستم آموزشی کل فرایند یکپارچه ارگانیک، ساختن یک سیستم آموزشی همه‌جانبه با هدایت ارزش‌ها و ساختن سیستم ارزشیابی پرورش مردم بر اساس فضیلت
۱۸	Shapira – Lishchinsky	۲۰۲۰	مشارکت محوری، یادگیری مشارکتی با همکلاسی‌ها، رعایت حریم خصوصی، برقراری روابط سالم
۱۹	Izgar	۲۰۱۹	آموزش مستقیم ارزش‌ها و اخلاقیات، رویکرد تحلیلی برای ارزش‌ها و رویکرد استدلال اخلاقی، رویکرد پروژه‌های مبتنی بر تجربه، رویکردهای الگویی، خود شکوفایی و خود اظهاری، رویکرد آموزش شخصیت
۲۰	Silay	۲۰۱۹	توجه به فعالیت‌های فوق برنامه، دوره‌های اخلاقی، روایت‌های شخصی، نقش آفرینی، استدلال‌های اخلاقی و فراگیر محوری، استدلال انتقادی دانشجوی، مطالعات انتقادی
۲۱	Shapira – Lishchinsky	۲۰۱۹	مراقبت از یادگیری فراگیران، تعامل محوری، رعایت قوانین، حرفه‌ای بودن استاد و متخصص بودن او
۲۲	Soleimani & Lovat	۲۰۱۹	رابطه متعادل با فراگیران، توجه به تمام ابعاد فراگیر، توجه به تفاوت‌های فردی فراگیران، احترام به عزت نفس فراگیر، احترام به پیشینه‌های فرهنگی و اعتقادات مذهبی فراگیران، عدم تبعیض

ردیف	محقق / محققین	سال	مؤلفه تربیت ارزشی - اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی
			بین فراگیران و احترام به عقاید
۲۳	Shah	۲۰۱۸	تعامل دانشجو و استاد، زمینه‌های فرهنگی، نگرش اجتماعی، علایق اجتماع، ارزش شخصی، ارزش‌های اجتماعی، ارزش‌های مذهبی، قوانین اجتماعی، ارزش‌های زیباشناختی، بحث عقلانی ساختاریافته، شبیه‌سازی ارزشی، بحث گروهی، آموزش در تمام ابعاد شناختی، روانی و عاطفی
۲۴	Al - Hothali	۲۰۱۸	توجه به اصل اعتدال، توجه به اصول دموکراتیک، عدم تبعیض، عدم تعصب قومی، مذهبی و اجتماعی، صبور، الگوی اخلاقی
۲۵	Ashraf et Al	۲۰۱۸	آزمون متناسب با آموزش، توجه به تفاوت‌های فردی، رعایت عدالت در ارزشیابی و عدم تحقیر
۲۶	Zhaolin	۲۰۱۷	انعطاف‌پذیری در برنامه‌ها، محتوای باز و منعطف، محتوای جامع، محتوای کاربردی، برنامه‌ریزی شده و ساختاریافته، توجه به استقلال دانشجویان در یادگیری
۲۷	Akcamete et Al	۲۰۱۷	آگاهی استاد از وظایف حرفه‌ای، احترام به ویژگی‌های فرهنگی و تفاوت‌های زبانی، عدم سوءاستفاده روان‌شناختی و جسمی، استفاده از روش‌های آموزش متنوع، استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش
۲۸	Boon & Maxwell	۲۰۱۶	محتوای مرتبط با نیاز جامعه و فراگیر، درک وظایف حرفه‌ای خود، حساسیت به مسائل اخلاقی و ارزشی، عدالت محوری
۲۹	Maxwell and Schwimmer	۲۰۱۶	رعایت انصاف در برخوردها، اشتراک‌گذاری دانش، توجه به توسعه همه ابعاد فراگیر، توجه به قوانین، انتقادپذیری، عضویت در انجمن‌های علمی، ارتقا مهارت‌های شهروندی و توجه به سلسله‌مراتب اداری
۳۰	Ngang & Chan	۲۰۱۵	تفکر انتقادی، تشویق کار گروهی و مدیریت اطلاعات
۳۱	Gandhi	۲۰۱۴	رویکرد انتقال مفهومی (انتقال اطلاعات، رویکرد شفاف‌سازی ارزش‌ها، رویکرد آموزش مستقیم ارزش‌ها)
۳۲	Jarrar	۲۰۱۴	توجه به زمینه‌های فرهنگی، توجه به بسترهای اجتماعی، رویکرد آموزش استدلالی، عدالت در آموزش، احترام، تفکر اخلاقی، مسائل مرتبط با دولت، سیاست‌های دولت

ارائه نتایج ترکیب

در این بخش، با توجه به فرایند و فرآورده‌های سنتز پژوهی در یک نمای کلی مؤلفه‌های تربیت ارزشی و اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی دانشگاهی مورد بررسی قرار می‌گیرد. ابتدا در

قسمت فرایند سنتز پژوهی استخراج مؤلفه‌ها و شاخص‌ها صورت گرفته به این شکل که ابتدا توصیفات تمام مؤلفه‌ها از طریق فرایند تحلیل مضامین پایه شناسایی می‌شود و سپس در قسمت فرآورده سنتز پژوهی، از آنجا که هدف سنتز پژوهی ترکیب کلیه یافته‌های علمی در یک موضوع خاص و رسیدن به یک انسجام واحد است، در بخش ارائه نتایج ترکیب، ابتدا تحلیل کیفی مضامین پایه در کنار هم قرار گرفته و با مضمون بندی مجدد، موارد همپوشی و قرابت معنایی باهم ترکیب شده و مؤلفه‌ها (مضامین سازمان دهنده) استخراج می‌شود. در ادامه برای دسته‌بندی کردن کلیه مؤلفه‌های تربیت اخلاقی و ارزشی در کتب و برنامه‌های درسی بر اساس یک مفهوم مشترک از طریق مضامین سازمان دهنده اقدام شده است که منجر به شناسایی ۵ بُعد (مضامین فراگیر) شد که نتایج تحلیل مضامین سازمان دهنده و فراگیر در جدول شماره ۲ آورده شده است.

جدول ۲ ابعاد تربیت ارزشی - اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی

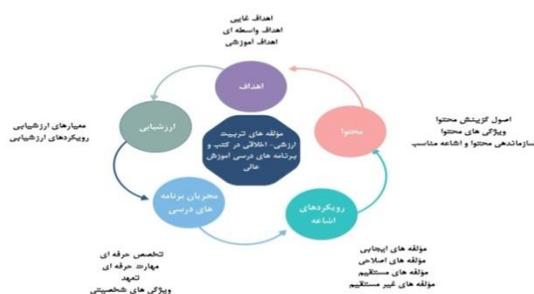
مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	شماره مقاله
اهداف	غایی	حیات طیبه	[۱]
		فطرت گرایی	[۲]
		بینش معنوی بیش نسبت به خدا	[۴], [۲۰]
	واسطه‌ای	رشد شخصیتی (دین‌مداری، ولایتمداری، ویژگی شخصیتی، ملی‌گرایی، سبک زندگی و مهارت‌های ادراکی)	[۲], [۳], [۱۴], [۲۳]
		رشد فرهنگی اجتماعی (مسئولیت‌پذیری فرهنگی و اجتماعی، سازگاری اجتماعی، تربیت شهروند اجتماعی)	[۲], [۳], [۴], [۶], [۱۲], [۲۳]
		جهان‌وطنی	[۶], [۲۳]
آموزشی	بینش نسبت به فضائل	[۴], [۲۲]	
	تقویت قدرت استدلال اخلاقی	[۹], [۲۳], [۳۲]	
محتوا	اصول‌گزینش محتوا	توجه به ایدئولوژی برنامه‌های درسی	[۱], [۱۵]
		توجه به ارزش‌های دینی	[۵], [۶], [۱۱], [۱۲]

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	شماره مقاله
			[۲۲], [۲۷], [۳۲]
		توجه به فلسفه و ارزش‌های اجتماع‌یفرهنگی	[۲], [۵], [۶], [۷], [۸], [۹], [۱۱], [۱۳], [۱۴], [۲۳], [۲۸], [۳۲]
		کل‌نگری (شناختی، روان‌حرکتی و عاطفی)	[۶], [۱۷], [۲۲], [۲۳], [۲۶]
		فضیلت‌محور	[۸]
		توجه به اصل اعتدال دینی	[۱۰], [۲۲], [۲۳], [۲۶]
		توجه به ارزش‌های کلامی - عملکردی	[۱۳], [۲۳]
		اصول و ارزش‌های زیباشناختی	[۲۳]
ویژگی‌های محتوا		توجه به نیازهای فردی	[۲], [۲۲]
		توجه به نیازهای اجتماعی	[۲], [۵], [۲۳]
		سودمندی	[۲], [۶]
		اعتبار	[۲]
		توجه به اصول دموکراتیک در محتوا	[۲۴]
		مبتنی بر مهارت‌های تفکر (خلاق و انتقادی)	[۶], [۲۰]
		کاربرد	[۷], [۲۶]
		ادغام با نوآوری آموزشی	[۷]
		پویایی مبتنی بر هوش مصنوعی	[۹]
		انعطاف‌پذیری و باز بودن	[۲۶]
سازمان‌دهی محتوا		توالی مناسب اصول اخلاقی و ارزشی در محتوا	[۲], [۳۲]
		وحدت محتوا	[۲]
		مداومت در محتوا	[۲]
		سازمان‌دهی تلفیقی اصول اخلاقی و ارزشی	[۲]
		سازمان‌دهی مجزا اصول اخلاقی و ارزشی	[۲]

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	شماره مقاله	
رویکردهای آموزش	توزیع و اشاعه	آموزش مجریان	[۱۱], [۱۲]	
	ایجابی	الگودهی رفتاری	[۸], [۱۱], [۲۴]	
		استفاده از رویکردهای تجربی	[۱۱], [۱۹]	
	اصلاحی	رویکرد تحلیلی ارزش‌ها	[۱۹], [۳۱]	
		رویکرد استدلالی	[۱۹], [۲۰], [۳۲]	
		روایت‌های شخصی	[۲۰]	
	مستقیم	رویکرد شفاف‌گری ارزش‌ها	[۵], [۱۹], [۳۱]	
		رویکرد بحث‌گروهی	[۶], [۲۳]	
		نقش‌آفرینی	[۲۰]	
		شخصی‌سازی فرایند آموزش	[۶], [۱۹], [۲۲], [۲۶]	
		آموزش مبتنی بر رسانه	[۶], [۷], [۱۴], [۲۷]	
		رویکردهای مشارکتی	[۹], [۱۱], [۱۸]	
		شبیه‌سازی مبتنی بر هوش مصنوعی	[۹], [۲۳]	
	غیر مستقیم	خوداظهاری	[۱۹]	
		یادگیری پروژه‌ای	[۶], [۷], [۱۹]	
		استفاده از هوش مصنوعی برای ادغام الگوریتم‌های آموزشی	[۹], [۲۷]	
		فعالیت‌های فوق‌برنامه	[۲۰]	
		رویکرد دوره‌های اخلاقی	[۲۰]	
	مجریان برنامه‌های درسی	تخصص حرفه‌ای	محتواشناسی تربیت ارزشی و اخلاقی	[۴], [۲۱], [۲۸], [۳۲]
			دارای سواد دیجیتال و رسانه	[۹]
مهارت حرفه‌ای		آگاهی از وظایف حرفه‌ای	[۲۷], [۲۸]	
		مهارت مدیریت فرایند آموزش	[۴], [۲۱]	
		مهارت‌های ارتباطی	[۱۳], [۲۱]	
		تعامل‌گرایی	[۲۰], [۲۲]	
		مدیریت دانش پداگوژیک	[۲۹], [۳۰]	
تعهد		رهبری و مسئولیت‌پذیری	[۶]	
		تعهد حرفه‌ای	[۸], [۲۴]	
ویژگی‌های		رعایت قوانین آموزشی	[۲۱], [۲۹]	
		صبر و سعه‌صدر	[۴], [۲۴], [۲۹]	

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	شماره مقاله
	شخصیتی	احترام به تنوع ارزشی	[۶], [۲۲], [۲۴]
		عدالت و انصاف	[۲۹], [۳۲]
		یقین	[۴]
		پیش نسبت به خود	[۴]
		آگاهی و بصیرت اخلاقی و ارزشی	[۴], [۲۷]
		آزادمشی	[۴], [۲۴]
		توجه به رعایت حریم خصوصی	[۱۸], [۲۲]
		عدم تعصب قومی	[۲۴], [۲۷]
		انتقادپذیری	[۲۹], [۳۰]
		ارزشیابی	معیارها
استاندارد	[۱۶], [۲۴]		
پویایی	[۱۶]		
متناسب با اهداف	[۲۴], [۲۵]		
ارزیابی بیرونی	[۱۶]		
رویکردهای ارزشیابی		خودارزیابی	[۴], [۲۴]
		جامع و مستمر	[۲۲]
		تجربی	[۲۹]
		اعتدال	[۹]

در ادامه، بر مبنای تلفیق یافته‌های پژوهش در شکل ۱ مؤلفه‌های تربیت ارزشی-اخلاقی در نظام آموزش عالی نشان داده شد است. همچنان که پیداست، تمام عوامل با یکدیگر ارتباط متقابل دارند. تمام این ابعاد بر یکدیگر اثرگذار هستند و رابطه بین آنها غیرخطی است.

شکل ۱ الگوی مؤلفه‌های تربیت ارزشی-اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی

نتیجه‌گیری

تربیت ارزشی و اخلاقی دانشجویان از جمله اهداف اصلی نظام‌های آموزش عالی است در این میان کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی مهم‌ترین نقش را با توجه به رسالت خود ایفا می‌کنند. پژوهش حاضر بر این بود تا به تلفیق یافته‌های موجود در پیشینه پژوهشی در زمینه مؤلفه‌های تربیت ارزشی - اخلاقی بپردازد. نتایج در پنج محور شامل ویژگی اهداف، محتوای کتب، رویکردهای آموزشی، مجریان برنامه‌های درسی و ارزشیابی مورد سازماندهی قرار گرفت. در ادامه به صورت خلاصه به تبیین یافته‌ها پرداخته می‌شود.

اهداف

یک برنامه درسی به قصد ایجاد تغییرات در رفتار یادگیرنده اجرا می‌شود. این تغییرات همان اهداف برنامه است. تعیین هدف‌های آموزشی نخستین عنصر برنامه درسی است (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۴). اهداف آموزشی باید تسهیلگر انتقال ارزشی و اخلاقی در برنامه درسی و کتب آموزشی باشند. بر اساس تحلیل یافته‌های موجود در پیشینه پژوهشی در زمینه اهداف تربیت ارزشی و اخلاقی در نظام آموزش عالی سه دسته هدف شامل اهداف غایی، اهداف واسطه‌ای و آموزشی مورد شناسایی قرار گرفت. اهداف غایی برگرفته از فلسفه کلان موجود در هر نظام اجتماعی است؛ اهداف واسطه‌ای به جنبه‌های اجتماعی و فردی در زمینه رشد ارزشی و اخلاقی می‌پردازد و اهداف جزئی زمینه آموزش را فراهم می‌آورد. رابطه این اهداف به صورت سلسله مراتبی بوده و هدف‌های سطح خرد زمینه رسیدن به اهداف کلان را فراهم می‌آورد. مؤلفان کتب دانشگاهی و طراحان سرفصل‌های آموزشی در دفاتر

برنامه‌ریزی آموزش عالی این مهم را باید مدنظر قرار دهند و به تلفیق مستقیم و غیرمستقیم این اهداف با سایر عناصر برنامه‌های درسی و کتب آموزشی پردازند. یافته‌های این بخش از پژوهش در راستای یافته‌های کیانی و همکاران (۱۴۰۳) و غلامزاده و همکاران (۱۴۰۱) است. غلامزاده و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش خود در راستای یافته‌های پژوهش حاضر به این نتیجه رسیدند که حیات طیبه و فطرت‌گرایی از جمله مؤلفه‌های اصلی در تربیت ارزشی و اخلاقی در برنامه‌های آموزشی است.

محتوای کتب

محتوا از عناصر مهم برنامه‌های درسی است که به فراگیران ارائه می‌شود تا ورود آن‌ها را به فعالیت‌های آموزشی و رسیدن آنان به اهداف تعیین‌شده در برنامه را تسهیل و امکان‌پذیر سازند (حاجی‌زاده و آتشک، ۱۳۹۴). محتوا مجموعه‌ای از مفاهیم، حقایق، اصول، تعمیم‌ها، فعالیت‌ها، فرایندها، ارزش‌ها و نگرش‌ها است که باهم در ارتباط بوده و جهت هدف‌های یادگیری را پیش‌بینی می‌نماید (ملکی، ۱۳۹۵) از این رو، اولین گام در تحقق اهداف آموزشی انتخاب محتوای مناسب است (ملکی، ۱۳۹۵). محتوای آموزشی در کتب آموزشی نمود خود را پیدا می‌کند. در زمینه مؤلفه‌های محتوای تربیت ارزشی و اخلاقی در کتب و برنامه‌های درسی آموزش عالی چهار محور اصول‌گزینش محتوا، ویژگی‌های محتوا، سازمان‌دهی محتوا و اشاعه آن مورد شناسایی قرار گرفت، با بررسی این محورها می‌توان دریافت‌گزينش محتوا باید بر مبنای اصول زیباشناسانه، ایدئولوژیکی، فرهنگی و اجتماعی است، ویژگی‌های محتوا بر مبنای نیازهای فردی، اجتماعی و بویایی مبتنی بر ابزارهای نوین چون هوش مصنوعی است، سازمان‌دهی مناسب و در راستای آن اشاعه مناسب برنامه‌های درسی باید مورد توجه قرار بگیرد. یافته‌های این بخش از پژوهش در راستای یافته‌های کریستانسون^۱ (۲۰۲۵) و غلامزاده و همکاران (۱۴۰۱) است. کریستانسون (۲۰۲۵) در راستای یافته‌های پژوهش حاضر به این نتیجه رسید که در گزينش محتوای کتب دانشگاهی باید به ایدئولوژی‌های دینی و ارزش‌های اجتماعی توجه شود.

رویکردهای آموزش

انتخاب راهبردهای مناسب در فرایند آموزشی، تسهیل‌کننده انتقال دانش، اطلاعات و فرایندهای یادگیری فراگیران خواهد بود (فتحی و اجارگاہ، ۱۳۹۴). موفقیت تربیت ارزشی و

اخلاقی و تحقق هدف‌های آن پس از تهیه و سازمان‌دهی محتوای مناسب در گرو اجرای درست روش‌های مربوط به آن است (حیدری‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷). تحلیل مبانی و پیشینه پژوهشی موجود در زمینه رویکردهای آموزش ۴ محور رویکردهای ایجابی، اصلاحی، مستقیم و رویکرد آموزش اخلاق غیرمستقیم مورد شناسایی قرار گرفت. در روش‌های تربیت ارزشی و اخلاقی گروهی از روش‌ها را می‌توان در دسته روش‌های ایجابی قرار داد هدف این روش‌ها ایجاد رفتار اخلاقی مثبتی یا فضیلت اخلاقی در متربیان است. در این روش‌ها شیوه‌هایی چون الگودهی، بشارت‌دهی و تشویق مورد توجه است. در نظریات تربیت ارزشی و اخلاقی نیز این شیوه‌ها مورد توجه است به عنوان نمونه؛ طبق دیدگاه ارسطو فراگیر باید تحت تأثیر تلقین علمی مربی و الگوپذیری از او نحوه اتصال به فضائل اخلاقی را تجربه کند (رضاداد، ۱۳۹۱). در روش‌های تربیت ارزشی و اخلاقی متناسب با دانشجویان گروهی از رویکردها را می‌توان به عنوان روش‌های اصلاحی نام برد هدف این روش‌ها حذف یا کاهش رفتار نامطلوب است. در این رویکرد روش‌هایی چون انذار و عبرت‌آموزی مورد تأکید است. در تربیت ارزشی و اخلاقی دانشجویان با توجه به شرایط سنی و رشد شناختی آن‌ها توجه به رویکردهای غیرمستقیم آموزش اخلاق دارای اهمیت است. راجرز به آموزش غیرمستقیم فراگیران تأکید دارد و شیوه‌ها و روش‌های مشاوره‌ای برای تسهیل امر یادگیری به وجود آورده است (ارنشتاین و هاکینز، ۱۳۸۹). در رویکرد تبیین ارزش‌ها، برنامه‌های تربیتی باید کاملاً غیرمستقیم باشد، بدون هیچ اجبار و تحمیلی و با رعایت کامل بی‌طرفی، از طریق بحث‌های آزاد و با تحریک قوه عقلانی و رشد قدرت استدلال عقلی و منطقی فراگیران، به آن‌ها کمک شود تا ارزش‌های اخلاقی را بشناسند (افکاری، ۱۳۹۳). در نهایت گروهی از روش‌ها با در نظر گرفتن محتوای برنامه‌های درس یو رویکرد تلفیق ارزش‌ها و اخلاقیات در آن به صورت مستقیم به آموزش مؤلفه‌های اخلاقی و ارزشی در کلاس درس می‌پردازند. یافته‌های این بخش از پژوهش در راستای یافته‌های نوروژی و همکاران (۱۳۹۶)، شریفی و لطفی قادیگلانی (۱۳۹۷) است. لطفی قادیگلانی (۱۳۹۷) در پژوهش خود در راستای یافته‌های پژوهش حاضر به این نتیجه رسید که استفاده از رویکردهای شفاف‌سازی ارزش‌ها، بحث گروهی و روش‌های غیر مستقیم در آموزش ارزش‌ها و اخلاقیات باید مورد توجه قرار گیرد.

مجریان برنامه‌های درسی

در فرایند تربیت ارزشی - اخلاقی دانشجویان افراد زیادی نقش دارند و تقلیل این عامل به چند مورد ساده‌انگاری بیش نیست در این میان نقش اساتید دانشگاه که در ارتباط نزدیک با دانشجویان هستند از همه پررنگ‌تر است. اساتید به عنوان رکن اساسی دانشگاه‌ها و به عنوان بازوی اجرایی رسالت سه‌گانه دانشگاه‌ها محسوب می‌شوند (نوه ابراهیم و پورکریمی، ۱۳۸۷). در زمینه ویژگی مجریان به محورهایی چون تخصص حرفه‌ای، مهارت حرفه‌ای، تعهد و ویژگی‌های شخصیتی اساتید مورد شناسایی قرار گرفت. اساتید در زمینه تربیت اخلاقی و ارزشی نقش تخصص و مهارت اساتید در زمینه معیارهای ارزشی و نحوه آموزش مناسب آن بیش از سایر برنامه‌های درسی دارای اهمیت است. همچنین تعهد و ویژگی‌های شخصیتی اساتید در شکل‌گیری معیارهای ارزشی و اخلاقی در دانشجویان نقش مهمی دارد. یافته‌های این بخش از پژوهش در راستای یافته‌های لایس و آرین‌سیاه^۱ (۲۰۲۴) و ونگ^۲ (۲۰۲۳) است. لایس و آرین‌سیاه (۲۰۲۴) در پژوهش خود در راستای یافته‌های پژوهش حاضر به این نتیجه رسیدند که ویژگی‌های شخصیتی و تخصص اساتید نقش

ارزشیابی

فرایند برنامه‌داری با ارزشیابی شروع و با آن پایان می‌یابد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۴: ۱۳۵). از نظر فتحی و اجارگاه (۱۳۹۴) در زمینه ارزشیابی ملاک‌ها و استانداردهای مختلفی وجود دارد که برخی از آن‌ها عبارت از: عملی بودن، سودمندی، درستی و دقت است. ارزشیابی فراگیران تأثیر قابل توجهی روی برنامه تصویب شده دارد (پوزنر^۳، ۱۹۹۴). ارزشیابی در نظام برنامه‌داری تربیت ارزشی و اخلاقی، باید شامل تمام سطوح شناختی، عاطفی و روانی حرکتی است (افکاری، ۱۳۹۳). در این زمینه تحلیل پیشینه پژوهشی نشان‌دهنده این مهم بود که در زمینه ارزشیابی از برنامه‌های درسی تربیت ارزشی و اخلاقی باید دارای معیارهای مناسب در کنار استفاده از رویکردهای ارزشیابی متناسب با شرایط و اقتضات دانشجویان باشد. یافته‌های این بخش از پژوهش در راستای یافته‌های چودلی^۴ (۲۰۲۴) و لیو و همکاران (۲۰۲۲) است. تربیت به طور کل و تربیت ارزشی - اخلاقی به طور خاص با توجه به چالش‌هایی که در جهان امروز با آن روبه‌رو هستیم ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای تمام

1. Lubis & Ariansyah
2. Wong
3. Posner
4. Chowdhury

یادگیرندگان است. این مهم برای دانشجویان که رسالتی ارزشمند برای اداره آینده کشور بر عهده دارند دارای اهمیت فزاینده است. در این زمینه توجه و اهتمام به طراحی مناسب کتب دانشگاهی و برنامه‌های درسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. امید است طراحان برنامه‌های درسی با توجه به یافته‌های پژوهش‌هایی از این قبیل نسبت به تقویت برنامه‌های درسی و کتب دانشگاهی گام‌هایی بردارند. به امید آینده‌ای روشن، پویا و مناسب برای آموزش عالی کشور عزیزمان ایران. پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی چون دسترسی محدود محقق به پایگاه‌های مختلف داده جهت دریافت مقالات پژوهشی و تمام محدودیت‌های رویکردهای کیفی در پژوهش با توجه روش شناسی پژوهش همراه بوده است. در ادامه چند پیشنهاد کاربردی بر مبنای یافته‌ها ارائه می‌شود: با توجه به یافته‌های بُعد اهداف در زمینه مؤلفه‌های تربیت ارزشی و اخلاقی در کتب دانشگاهی در محور اهداف واسطه‌ای پیشنهاد می‌شود به رشد شخصیتی دانشجویان در تمام ابعاد دانشی، نگرشی و مهارتی توجه شود. با توجه به یافته‌های بُعد محتوای کتب دانشگاهی در زمینه تربیت اخلاقی و ارزشی پیشنهاد می‌شود به اصول و ارزش‌های زیباشناختی در کنار توجه به ایدئولوژی‌های برنامه‌های درسی، در تدوین کتب دانشگاهی توجه شود. با توجه به یافته‌های بُعد محتوای کتب دانشگاهی در زمینه تربیت اخلاقی و ارزشی پیشنهاد می‌شود به اصولی چون توجه به اصل دموکراتیک محتوا، انعطاف‌پذیری و وحدت محتوایی توجه شود؛ به عبارت دیگر ضمن توجه به اهداف اصلی برنامه‌های درسی زمینه توجه به دیدگاه‌های مختلف در زمینه مؤلفه‌های ارزشی در کتب فراهم آورده شود. با توجه به یافته‌های بُعد رویکرد آموزشی در زمینه تربیت اخلاقی و ارزشی دانشجویان در کتب و برنامه‌های درسی دانشگاهی پیشنهاد می‌شود از تلفیق رویکردهای آموزش مستقیم و غیرمستقیم استفاده شود و زمینه توجه به این رویکردها در کتب دانشگاهی توسط دفتر تألیف کتب فراهم گردد. با توجه به یافته‌های بُعد ویژگی مجریان برنامه‌های درسی در زمینه تربیت اخلاقی و ارزشی، پیشنهاد می‌شود در گزینش اساتید برای واحدهای درسی به تخصص‌گرایی و زمینه‌های آموزشی اساتید توجه شود. با توجه به یافته‌های بُعد ارزشیابی برنامه‌های درسی در زمینه تربیت اخلاقی و ارزشی در کتب و برنامه‌های درسی دانشگاهی در این زمینه پیشنهاد می‌شود به رویکردهای متنوع در ارزشیابی چون خودارزیابی، ارزشیابی تجربی و ارزشیابی بیرونی توجه شود.

منابع

- ارنشتاین و هاکنیز ملکی، صغری و مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۶). «روایت‌نگاری ابزار تأمل و بالندگی حرفه‌ای: تجربه دانشجو-معلم در کارورزی». نظریه و عمل، ۵(۱۰)، ۱۲۷-۱۵۴.
- افکاری، فرشته (۱۳۹۳). نقد و بررسی رویکردهای تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی در کتاب‌های درسی بخوانیم، بنویسیم، قرآن، هدیه‌های آسمانی، تعلیمات اجتماعی و طراحی الگوی برنامه درسی (رساله دکتری، تهران). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.
- جمعی از مؤلفان سمت (۱۴۰۲). کتاب درسی و دانشگاهی: ویژگی‌ها و استانداردها. تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- حاجی‌زاده، فرشته؛ آتشک، محمد (۱۳۹۴). «تحلیل محتوای کتاب آموزش مهارت‌هایی برای زندگی بر اساس اصول انتخاب محتوا و ارائه راهکارهای اصلاحی از منظر صاحب‌نظران برنامه‌ریزی درسی». فصلنامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۱۲(۲)، ۱۲۳-۱۳۴.
- عباسی، ذکیا، ملکی، حسن و بهشتی، سعید (۱۳۹۸). «طراحی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم از دیدگاه تفسیر المیزان براساس روش داده‌بنیاد». اندیشه نوین تربیتی، ۱۵(۲)، ۹۹-۱۲۳.
- غلام‌پور، میثم، پورشافعی، هادی، فراستخواه، مقصود و آیتی، محسن (۱۳۹۹). «تبیین مؤلفه‌های تربیت اخلاقی دانشجو-معلم بر اساس اسناد بالادستی دانشگاه فرهنگیان». اخلاق در علوم و فناوری، ۱۵(۴)، ۹۵-۸۶.
- غلام‌پور، میثم، پورشافعی، هادی، فراستخواه، مقصود و آیتی، محسن (۱۳۹۹). «اقدامات جاری در تربیت اخلاقی دانشجو-معلم دانشگاه ارائه یک الگو با رویکرد نظریه داده‌بنیاد». نظریه و عمل در برنامه درسی، ۸(۱۶)، ۲۶۷-۳۰۰.
- غلامزاده، فاطمه، اکبری بورنگ، محمد و آیتی، محسن (۱۴۰۱). «تبیین ویژگی برنامه درسی آموزش ارزش‌ها». تربیت اسلامی، ۱۷(۴۰)، ۷۵-۹۲.
- فتحی‌واجارگاه، کوروش (۱۴۰۲). اصول و مفاهیم اساسی برنامه‌ریزی درسی. تهران: علم استادان.
- کیانی سلمی، نرگس، نوری، علی، اعتمادی‌زاده، هدایت‌الله (۱۴۰۳). «نقش ایدئولوژی برنامه‌درسی در جهت‌دهی ارزش‌ها، اهداف و روش‌های تعلیم و تربیت». مطالعات برنامه درسی ایران، ۱۹(۷۳)، ۱۲۹-۱۵۰.
- مرادی دولیسکانی مرتضی، میرشاه جعفری سیدابراهیم، نیستانی محمدرضا (۱۳۹۹). «تحلیل نوع و میزان تأثیرگذاری نقش آفرینان برنامه درسی در کمیته برنامه‌ریزی درسی دانشگاه‌های ایران: نگاهی آسیب‌شناسانه به وضع موجود». نظریه و عمل در برنامه درسی، ۸(۱۶)، ۱۵۴-۱۱۹.
- ملکی، حسن (۱۳۹۵). برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل). ویراست دوم، چاپ بیست و دوم، مشهد: پیام اندیشه.
- مهرمحمدی، محمود (۱۴۰۲). برنامه درسی نظرگاه‌ها و چشم‌اندازها. انتشارات رشد: تهران.

- الن لیونکا، مری (۱۳۹۸). نحوه نگارش و تهیه کتاب درسی دانشگاهی. ترجمه مریم جابر، مجید خیام دار، علی اصغر رستمی، زهرا ابوالحسنی چیمه، ملیحه صابری نجف آباد و همکاران. تهران: سمت.
- Adam, Heribert, Moodley, Kogila (2013). *Xenophobia, Citizenship and Identity in SouthAfrica*. African Sun Media, Political Science.
- Adylbek Kyzy, G., Chaldanbaeva, A., Isakova, C., & Asipova, N. (2024). Pedagogical conditions and model of technology for improving the effectiveness of the educational process at higher education institutions Scientific Herald of Uzhhorod University. *Series Physics*, 55(9), 1833-1842.
- Akcamete, G., Kayhan, N. & Yildirim, A. E. S. (2017). Scale of professional ethics for individuals working in the field of special education: validity and reliability study. *Cypriot Journal of Educational Science*, 12(4), 202-217.
- Al-Hothali, H. M. (2018). Ethics of the Teaching Profession among Secondary School Teachers from School Leaders Perspective in Riyadh. *International Education Studies*, 11(9), 47-63.
- Althof W, Berkowitz MW.(2006). Moral education and character education: their relationship and roles in citizenship education. *Journal of Moral Education*; 35(4): 495-518.
- Apple, M.W. (2014). *Official Knowledge*. New York: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203814383> .
- Ashraf, H., Kafi, Z. & Saeedan, A. (2018). A Correlational Study: Code of Ethics in testing and EFL Instructors' Professional Behavior. *International Journal of Instruction*, 11(1), 283-294.
- Biddulph, M., Lambert, D., Balderstone, D. (2015). *Learning to Teach Geography in the Secondary School*. London: Routledge.
- Boon, H., Maxwell, B. (2016). Ethics Education in Australian Preservice Teacher Programs: A Hidden Imperative?. *Australian Journal of Teacher Education*, 41(5), 1-20.
- Budiarti, E., & Bustomi, A. A. (2024). Curriculum Design Enlightening Parenting: A New Approach in Islamic Primary Education in Indonesia. *JPCIS: Journal of Pergunu and Contemporary Islamic Studies*, 1(1), 1-21.
- Chowdhury, P (2024). Relevance of Value Education in Higher Education Today. *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 13(7), 631-634.
- Eryong, X., & Li, J. (2021). What is the ultimate education task in China? Exploring "strengthen moral education for cultivating people" ("Li De Shu Ren"). *Educational Philosophy and Theory*, 53(2), 128-139.
- Espinosa, F,E. & González, J.L. (2023). Virtues and values education in schools: a study in an international sample. *Journal of Beliefs & Values*, 45(1), 69-85.
- Fuchs, E., & Bock, A. (2018). *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*. New York: Palgrave Macmillan US. DOI:10.1057/978-1-137-53142-1
- Gandhi, M.M (2014) .Value Orientation in Higher Education- Challenges and Role of Universities and Colleges: Retrospect and Future Options. *International Journal of Education and Psychological Research (IJEPR)*, 3(1), 21-45.
- Hidayat, O., & Balakrishna, V. (2024). Developing Moral Education Through Service Learning: Indonesia Higher Education Context. *Asian Journal of University Education (AJUE)*, 20(2), 272-286.

- Ibrahim, M., Islam, Sh., Zohriah, O., Azid, M. (2024). Addressing contemporary ethical and moral issues through islamic education. *Islamic Studies*, 1(1), 211-235.
- Izgar, G (2019). A Study of Religious Education Course Books in Terms of Values Education: The Case of Turkey. *Journal of Education and e-Learning Research*, 6(1), 10-16.
- Jarrar, A (2014). Moral Values Education in Terms of Graduate University Students' Perspectives: A Jordanian Sample. *International Education Studies*, 6(2), 135-147.
- Konstańczak S. (2016). Concepts of moral education in Poland. *Ethics & Bioethics*; 6(1-2): 59-68.
- Kristjánsson, K. (2025). Richard Pring's View of Education as a Moral Practice. *British Journal of Educational Studies*, 7(1), 21-36.
- Liu, T., Ru, B., Zhang, Y. (2022). The Design of a Moral Education Evaluation System for College Students Based on a Deep Learning Model. *Scientific Programming*, 10(2), 1-10.
- Lubis, M & Ariansyah, F. (2024). The Use of Deep Learning to Improve Teaching and Learning in Islamic Schools. *Journal of Pergunu and Contemporary Islamic Studies*, 1(1), 170-193.
- Maxwell, B., & Schwimmer, M. (2016). Seeking the elusive ethical base of teacher professionalism in Canadian codes of ethics. *Teaching and Teacher Education*, 59, 468-480
- Mulasi, S & Saputra, F. (2024). The Role of Higher Education in Building Religious Tolerance: A Study on the Implementation of Moderation Attitudes among Aceh's State Islamic Religious Higher Education Institution Students. *Al-ishlah: Jurnal Pendidikan*, 16(2), 1864-1876.
- Ngang, T. K., Chan, T. (2015.) The Importance of Ethics, Moral and Professional Skills of Novice Teachers. *6th World conference on Psychology Counseling and Guidance*, 14 – 16
- Peled-Elhanan, N. (2012). *Palestine in Israeli School Books: Ideology and Propaganda in Education*. New York: I.B. Tauris.
- Saxena, V., Nigam, Sh., Banwe, D.K(2024). A Study on the Importance of Value Based Education to Modern Needs in Higher Education Institutions. *International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR)*, 6(4), 1-7.
- Shah, E. (2018). Professional Ethics and Values Education in Higher Educatio. *International Journal of Social Impact*, 3(4), 55-61.
- Shi, L., Chen, L., Gong, R. (2023). Civic-Moral Education Research in China (1992–2022): A Scoping Review. *Behavioral Sciences*, 5(13), 124-139.
- Silay, N (2019). Values Education and Religion. *the Journal of Academic Social Sciences*, 7(95), 224-231.
- Suciati, I., Idrus, I., Hajerina, H., Taha, N., Wahyuni, D. (2023). Character and moral education based learning in students' character development. *International Journal of Evaluation and Research in Education (IJERE)*, 12(3), 1185-1194.
- Topdar, S. (2015). Empire, Education and Indigenous Childhoods: Nineteenth-Century Missionary Infant Schools in Three British Colonies ed. by Helen May, Baljit Kaur, and Larry Prochner. *The Journal of the History of Childhood and Youth*, 8 (2), 321-323.

- Usman, M., Madania, I., Ratna, R.D., Nur Kholis, M.M (2024). Fostering Islamic Personality Students through The Role of Islamic Religious Education Teachers. *Progressive Islamic Education*, 3(1), 20-35.
- Viorelia, L., Liliana, C., Tamarea, M., Larisa, C. (2025). The place of social and moral values in the high school curriculum from the Republic of Moldova. *Jurnal Ilmiah Ilmu Terapan Universitas Jambi*, 9(7), 87-103. <https://doi.org/10.22437/jiituj.v9i1.38082>
- Wong, M. (2023). University students' perceptions of learning of moral education: a response to lifelong moral education in higher education. *Teaching in Higher Education*, 28(3), 654-671.
- Zhaolin, j. (2017). Teacher Conduct: A Survey on Professional Ethics among Chinese Kindergarten Teachers. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 16(9), 98-113.